

УДК 81'38'42

Т. А. Крисанова,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ VS ДИСКУРС

Стаття присвячена порівняльному розгляду понять функціональний стиль і дискурс. Розглядаються основні підходи до трактування цих понять в сучасній лінгвістичній науці, аналізуються їх властивості. У статті демонструються принципові відмінності і спільні риси понять функціональний стиль, дискурс; проводяться порівняльний аналіз лінгвістичних теорій, спрямованих на диференціацію понять стилю і дискурсу. Відмічається, що функціональний стиль і дискурс методологічно близькі, але мають різні категорії, закономірності виділення та принципи систематизації.

Ключові слова: аналіз, відмінності, дискурс, диференціація, функціональний стиль.

FUNCTIONAL STYLE VS DISCOURSE

The article deals with the concepts of functional style and discourse. The main approaches to the interpretation of these concepts in modern linguistic science and their properties are analyzed. The article demonstrates the fundamental differences and similarities between the concepts of functional style and discourse; a comparative analysis of linguistic theories aimed at differentiating the concepts of style and discourse is held. Basic characteristics that allow to differentiate between functional style and discourse are offered. The main difference between the notions functional style and discourse lies in the fact that the functional style is associated with a form of social consciousness while discourse – with a certain social formation and ideology. Functional stylistics studies the text in its statics, exploring the principles of its construction, the verbal content and composition. Discourse analysis aims at studying the text in its dynamics, trying to explain the text in its connection with historical, social, cultural aspects of its creation. Both functional stylistics and discourse analysis examine the text in view of extralinguistic factors. The stylistic and discursive analysis complement each other, allowing to examine the linguistic phenomenon in static and dynamic aspects.

Keywords: analysis, differences, discourse, differentiation, functional style.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ СТИЛЬ VS ДИСКУРС

Статья посвящена сравнительному изучению понятий функциональный стиль и дискурс. Рассматриваются основные подходы к трактовке этих понятий в современной лингвистической науке, анализируются их свойства. В статье демонстрируются принципиальные различия и общие черты понятий функциональный стиль и дискурс; проводится сравнительный анализ лингвистических теорий, направленных на дифференциацию понятий стиля и дискурса. Отмечается, что функциональный стиль и дискурс близки методологично, но отличаются категориями, закономерностями выделения, а также принципами систематизации.

Ключевые слова: анализ, дискурс, дифференциация, различия, функциональный стиль.

Сучасна наука про мову переживає бурхливий розвиток, знаходячись під впливом ідей різних наук – філософської, психологічної, соціологічної, культурологічної тощо. У лінгвістиці відбувся поворот від функціонального підходу, коли мову розглядають як систему систем, до комунікативного, коли мову вивчають у її синергії з оточуючим середовищем. Нові підходи провокують виникнення питання співвідношення тексту, функціонального стилю, жанру, дискурсу і, відповідно, пошук відповідей на це питання.

Одним із актуальних питань сьогоденної лінгвістики є співвідношення понять функціонального стилю і дискурсу. Який характер цього співвідношення – тотожність, протилежність чи перехрещення? Вітчизняні і зарубіжні дослідники по-різному трактують ці поняття, що також слугує неоднозначності у вирішенні питання співвідношення функціонального стилю і дискурсу. Мета статті полягає у виявленні характеру співвідношення понять функціональний стиль і дискурс, ґрунтуючись на здобутках лінгвостилістики і дискурсознавства. Завдання статті включають аналіз підходів до розуміння понять функціональний стиль і дискурс у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці, виділення спільних і відмінних рис зазначених понять, а також виявлення характеру їх співвідношення.

Інтерес сучасних дослідників до співвідношення зазначених понять викликаний певною термінологічною плутаниною, яка виникає під час аналізу текстів, а також різним тлумаченням цього співвідношення – від повного отождошення до розуміння стилю як ознаки дискурсу або спроби розмежування. Вирішення суперечливого питання розмежування понять функціональний стиль і дискурс є важливим для розвитку сучасної лінгвістики, що дозволяє поєднувати традиційну функціональну стилістику і відносно нову дискурсивну лінгвістику. Аналіз питання співвідношення понять функціональний стиль і дискурс сприятиме вирішенню проблеми термінологічної неточності, яка виникає при проведенні лінгвістичного аналізу тексту в стилістичному і дискурсивному аспектах, а також дозволить розмежувати функціонально-стилістичний і дискурсивний аналіз.

У сучасній лінгвістиці існує багато трактувань поняття функціональний стиль, серед яких можна виокремити два основних підходи: 1) функціональний стиль розглядають на основі мовного критерію, як поняття, похідне від функцій

мови. Його трактують як суспільно усвідомлену, об'єднану певним функціональним призначенням у суспільній мовній комунікації систему мовних елементів, способів і принципів їх вживання, відбору, взаємного поєднання і співвідношення [1; 5]; 2) функціональний стиль розглядають на основі екстралінгвістичного критерію, відповідно до якого функціональний стиль відображає мовлення, мовленнєвий узус, норми мовленнєвої поведінки в певних соціальних ситуаціях, має особливу сферу застосування, своє коло тем і характеризується певними умовами спілкування – офіційними, неофіційними, невимушеними тощо [2; 6].

Дослідники зазначають, що основами функціональної стилістики були ідеї вітчизняних і пражських дослідників про значимість для розуміння мови аспекту його функціонування і вживання, а також розуміння мови як дійсності думки. Основою виділення функціонального стилю є форма суспільної свідомості [4, с. 16-17]. Опора на цей базис дозволила функціональній стилістиці представити струнку і чітку систематизацію об'єктів, що вивчаються: стилів, підстилі, жанрів тощо, включаючи макростильовий і внутрішньостильовий аспекти і в цілому польову структуру функціонального стилю [4, с. 18].

Поняття дискурсу активно використовується в сучасних дослідженнях в досить широкому аспекті – від розуміння під дискурсом одиницю мови, що є більше ніж речення (М. Стаббс), як соціальна практика (М. Фуко), як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними факторами – текст у подієвому аспекті (Н. Арутюнова). Дискурс трактують як комунікативну подію, як інтегративну сукупність окремих висловлювань / текстів. (В. Чернявська, І. Шевченко) Зміст дискурсу розкривається не одним окремим текстом, але в комплексній взаємодії багатьох текстів. Дискурс це сукупність тематично спільних текстів, кожний з яких сприймають і ідентифікують як мовний корелят певної соціально-культурної практики [8, с. 91]. Дискурс не стільки корпус окремих текстів, скільки зв'язки між висловленнями, які об'єднують їх в єдину дискурсивну формацію [7]. Саме текст дозволяє судити про характеристику дискурсу, яка не зводиться до властивостей самого тексту. Категорії тексту і дискурсу пов'язані між собою: перші складають змістову основу останніх [9].

Одним із перших дослідників, хто зацікавився проблемою співвідношення стилю і дискурсу, був представник французької школи дискурсу П. Серіо, який зазначав, що стилю притаманна однозначність, в той час, як дискурс характеризується двозначністю [5, с. 367] П. Серіо розмежує між стилем і дискурсом, зазначаючи, що класична лінгвістика не може пояснити двозначність одного і того ж висловлення. Відповідно, він пропонує виділяти дві форми мовного явища: інтрадискурс та екстрадискурс, де під інтрадискурсом розуміє функціональний стиль з його тлумаченням значення висловлення, в той час як екстрадискурс спрямований на виділення смислів, закладених у висловлення – тобто аналізу дискурсивних особливостей. На думку дослідника адекватний аналіз тексту потребує двоїстого підходу, поєднуючи стилістичний і дискурсивний аналіз [5, с. 372].

Продовжуючи спробу П. Серіо розмежувати функціональний стиль і дискурс, М. Кожіна однією з складнощів розмежування цих понять вбачає різноманіття визначень поняття дискурс. М. Кожіна стверджує, що функціональний стиль є одиницею більш високого рівня, ніж дискурс, який лінгвіст трактує як формацію, пов'язану з ідеологією [4, с. 18]. Вона, певним чином, отожднює функціональний стиль і дискурс, відмічаючи, що обидва поняття пов'язані безпосередньо з мовою і мовленнєвою діяльністю людини. Однак, очевидним є факт, що вивчаючи текст як продукт мовленнєвої діяльності людини, функціонально-стилістичний і дискурсивний аналіз вивчають різні його аспекти. Функціональна стилістика вивчає текст в його статичності, досліджуючи принципи його побудови, вербального наповнення і композиції. Дискурсивний аналіз спрямований на вивчення тексту в його динаміці, намагаючись пояснити зв'язок тексту з історичними, соціальними, аспектами, які слугували його творенню.

В. І. Карасик демонструє дещо відмінний підхід до розуміння поняття функціональний стиль. Дослідник вважає поняття функціональний стиль найменш вдалим у лінгвістиці. На його думку, продуктивним для розуміння суті функціонального стилю є жанровий канон, тобто стереотип породження і сприйняття мови в специфічних обставинах, що повторюються. Тому дослідник пропонує нове позначення для цього поняття – формат дискурсу. Під форматом дискурсу дослідник розуміє різновид дискурсу, який виділяє на основі комунікативної дистанції, ступеня самовираження мовця, сформованих соціальних інститутів, регістра спілкування і клішованих мовних засобів [3]. Таким чином відбувається певне отожднювання функціонального стилю і дискурсу.

В. Чернявська відмічає певну мозаїчність, навіть «фантомність» поняття дискурс в силу того, що він зачіпає ті аспекти, які традиційно вивчалися в функціональній стилістиці. Акцентуючи увагу на подібності дискурсивного аналізу та функціональної стилістики, В. Чернявська зазначає, що певна «мода» на вживання терміна «дискурс» змушує дослідників вживати його паралельно або замість терміну «функціональний стиль» через те, що дискурс і функціональна стилістика звертають особливу увагу на розмежування результату і процесу породження висловлення. Однак новизна дискурсивного підходу полягає не в динамічності та процесуальності, які властиві функціональній стилістиці, а в тому, що дискурсивний аналіз дозволяє перейти від тексту, як відносно завершеної сутності, до інших текстів [8, с. 91].

Крім того категорія дискурсу пропонує відмінний від функціональної стилістики принцип розподілення комунікативних сфер і мовленнєвих систем, які корелюють з ними. Принципова відмінність дискурсу від функціональної стилістики в тому, що дискурсивний аналіз спрямований «знизу нагору» – від комунікативних сфер, які спостерігаються, повторюються і типізуються до розуміння лінгвістичного явища [8, с. 92].

І. Шевченко зазначає, що аналіз дискурсу пропонує досліднику особливий, відмінний від функціональної стилістики принцип опису. Функціонально-стилістичний і дискурсивно орієнтований підходи об'єднують загальний методологічний принцип аналізу мовної специфіки в її екстремовній детермінованості, але перший підхід описує смисли з семантичної точки зору, другий – з когнітивної. Якщо стилістичний аналіз встановлює функції тексту, стратегії тематичного розгортання, вербальні засоби актуалізації, забезпечує зв'язок окремих висловлень між собою і їх тематичну прогресію, то аналіз дискурсу починається зі звертання до соціально-історичного контексту, з проектуванням на елементи змістовно-сислової організації тексту психологічних, соціальних, етно-культурних, прагматичних факторів. Відправним пунктом аналізу дискурсу слугують контекст і ситуація [9].

Таким чином спільним для функціонального стилю і дискурсу є методологічний принцип, який лежить в основі функціонально-стилістичного і дискурсивного підходів, а саме аналіз мовної специфіки в її екстремовній детермінованості та врахування зовнішнього текстового фону як основи для внутрішнього текстової системності [8]. Функціонально-стилістичний і дискурсивний аналіз вивчають текст з урахуванням екстралінгвістичних факторів. Але стилістичний аналіз зосереджений на вивченні тексту як результату, в той час, як дискурсивний аналіз спрямований на вивчення процесу породження тексту.

Функціональний стиль і дискурс є відмінними онтологічно – мають різні категорії і закономірності виділення і ґносеологічно – мають різні принципи для систематизації та класифікації [4]. Основною відмінністю функціонального стилю

і дискурсу є те, що функціональний стиль пов'язаний з формою суспільної свідомості, а дискурс – з певною суспільною формацією і ідеологією. Функціональна стилістика вивчає тексти в аспекті розуміння зв'язку між висловленнями, які забезпечують тематичне розгортання тексту, в той час як дискурсивний аналіз спрямований на пошук зв'язку між формою висловлення і соціально-історичними, прагматичними, культурними факторами його творення.

Функціональний стиль орієнтований на облігаторні моделі мовної діяльності, стилі ділять комунікативний простір на більш крупні сегменти, корелюють з базовими – фундаментальними, онтологічно зумовленими, формами пізнання і діяльності. Дискурс є особливий модус опису мовної діяльності і значимий як одиниця операційного аналізу, яка додає деталізацію в наші уявлення про комунікативну практику. Критерієм відокремлення одного типу дискурсу від іншого слугує змістова і смислова спільність текстів [8, с. 93-94].

Функціональний стиль і дискурс близькі, взаємопов'язані поняття, але онтологічно і гносеологічно відмінні. Стилістичний і дискурсивний аналіз доповнюють один одного, дозволяючи розглядати мовне явище в статичному і динамічному аспектах. Перспективним є подальше вивчення функціонально-стилістичних і дискурсивних особливостей текстів різних жанрів, що дозволить представити більш повну картину мовного явища.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / И. В. Арнольд. – М. : Флинта ; Наука, 2002. – 384 с.
2. Долинин К. А. Стилистика французского языка / К. А. Долинин. – М. : Просвещение, 1987. – 302 с.
3. Карасик В. И. О категориях дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: лингвистические и эмотивные аспекты: сб. науч. тр. ВГПУ, СГУ. – Волгоград : Перемена, 1998. – С. 185–197.
4. Солганик Г. Я. Стилистика текста: учеб. пособие / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта ; Наука, 1997. – 256 с.
5. Кожина М. Н. Речеведение и функциональная стилистика: вопросы теории. / М. Н. Кожина // Избранные труды. – Пермь : Наука, 2002. – 475 с.
6. Серио П. Русский язык и анализ советского политического дискурса: анализ номинализаций / П. Серио // Квадратура смысла. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 1999. – С. 337–384.
7. Фуко М. Археология знания / М. Фуко. – СПб. : ИЦ «Гуманитарная академия»; Университетская книга, 2004. – 416 с.
8. Чернявская В. Е. Дискурс как фантомный объект: от текста к дискурсу и обратно? / В. Е. Чернявская // КОГНИЦИЯ, КОММУНИКАЦИЯ, ДИСКУРС. – 2011. – № 3. – С. 86–95.
9. Шевченко И. С. Дискурс и стиль: проблемы эвристики / И. С. Шевченко // Функциональная лингвистика. – 2012. – № 4. – С. 313–315.